

рядку до відповідних бюджетів, та інші адміністративно-правові норми.

Щодо відповідальності за порушення авторських і суміжних прав слід зазначити, що саме визначення поняття відповідальності є досі актуальним.

Значна частина порушників прав інтелектуальної власності бояться не самого покарання, а його розголосу та публічності. Звичайно, що відповідальності без стягнення не може бути. Стягнення є наслідком порушення і мірою адміністративної та кримінальної відповідальності.

Отже, ми можемо дійти висновку, що об'єкти авторського права та суміжних прав безпосередньо чи опосередковано захищені низкою інститутів адміністративного, цивільного та кримінального права, які в сукупності можуть забезпечити публічно-правову охорону інтелектуальної власності на загальному рівні. Однак правові наслідки порушення прав на окремі об'єкти інтелектуальної власності потребують подальшого правового регулювання. З огляду на зазначене виникає потреба диференційованого підходу до застосування відповідальності за порушення у сфері інтелектуальної власності.

Список використаної літератури:

1. Агапов А.Б. Административная ответственность: Учебник. – М., 2000.
2. Васильев А.С. Законодательная защита социальных интересов как способ управления экономикой // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – Одеса, 1999. – С. 210-218.
3. Святоцкий О.Д. Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика // Право интеллектуальной собственности. – К., 1999.
4. Про затвердження Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 трав. 2002 р. № 674 // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 111.
5. Про внесення змін до Закону "Про авторське право і суміжні права": Закон України від 11 лип. 2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 43.
6. Про затвердження порядку використання і здійснення контролю за дотриманням прав на об'єкти інтелектуальної власності в процесі виробництва, експорту, імпорту дисків для лазерних систем зчитування: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 верес. 2001 р. № 1149.

Надійшла до редакції 23.10.2011

КОНОВАЛОВ О.В., ад'юнкт
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 336.71

ЗМІСТ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Проведено аналіз основних елементів фінансового моніторингу, що здійснюється банками.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, економічна безпека, банки, державний фінансовий моніторинг, первинний фінансовий моніторинг.

Проводится анализ основных элементов финансового мониторинга, осуществляемого банками.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, экономическая безопасность, банки, государственный финансовый мониторинг, первичный финансовый мониторинг.

The article analyzes the main elements of financial monitoring by banks.

Keywords: financial monitoring, economic security, jars, state financial monitoring, primary financial monitoring.

В умовах розгортання світової фінансової кризи, яка досить відчутно впливає і на українську економіку, сьогодні відбувається кардинальна перебудова фінансової, і зокрема, банківської сфер.

Зростання міжнародних фінансових ринків та урізноманітнення фінансових інструментів забезпечили банкам ширший доступ до грошових коштів. Водночас ринки продовжують розширювати асортимент нових продуктів і послуг.

Традиційна практика банківської справи, заснована на залученні депозитів та наданні

кредитів, сьогодні становить лише частину діяльності типового банку і досить часто є найменш прибутковою [1].

Сьогоднішній банківський бізнес – це широкий спектр різноманітних банківських та інших фінансових послуг. Він організований на основі ринкової конкуренції та взаємодії з усіма зацікавленими сторонами. Банківський бізнес прагне зберегти суспільну довіру до себе шляхом ефективної та стабільної роботи кожного банку, який є самостійним учасником ринку банківських послуг. З ускладненням функціонування фінансової сфери змінюється і роль банку. В його діяльності з'являються нові риси.

Зокрема, розвиток економіко-правових відносин за останні роки зумовив появу такого напрямку в банківській діяльності, як *фінансовий моніторинг*.

Тобто сучасна банківська система, піклуючись про збереження власної доброї репутації, запровадила й постійно вдосконалює механізми боротьби з відмиванням "брудних" коштів.

У науковій літературі питання про роль банків у системі заходів протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, з позицій міжнародних (як світового, так і європейського рівнів) і національних правових норм досліджували В.М. Алієв, В.Т. Білоус, О.І. Вікулін, Н.М. Голованов, Л.М. Доля, О.В. Кальман, О.Є. Користін, І.Є. Мезенцева, В.А. Нікуліна, В.М. Попович, А.В. Савченко, Г.А. Тосунян, С.С. Чернявський та інші вчені.

Досліджуючи теоретичне підґрунтя формування та функціонування системи економічної безпеки банків, необхідно з'ясувати історію походження й загальні наукові підходи до визначення сутності поняття «фінансовий моніторинг».

Категорія «фінансовий моніторинг» як позначення комплексу заходів щодо запобігання легалізації доходів злочинного походження використовується порівняно недавно. Моніторинг (з лат. *monitoring*) – спостереження. У пострадянських країнах поняття „моніторинг” у минулому, як правило, асоціювалось з екологічним моніторингом, тобто із спостереженням за станом навколишнього середовища. Щодо економічної сфери термін «моніторинг» не набув поширення і досить рідко зустрічався в економічній літературі. Так, наприклад, Л. Шаповальниць [2] під моніторингом розуміє комплексне спостереження за змінами об'єктів дослідження з метою оцінки та аналізу їх поточного стану та прогнозування у досягненні поставленої мети. Такий підхід дозволяє з достатньою логічною послідовністю, у повному обсязі та системно використовувати інструменти здійснення загальних функцій управління – планування, контролю, регулювання, мотивації.

За наслідками впливу термін „моніторинг” можна розглядати як пасивну форму контролю. Застосування моніторингу пов'язується з відстеженням ситуації чи процесу у сфері управлінської діяльності, аналізом впливу на суспільні відносини прийнятих управлінських рішень, правових актів. При цьому перевагу мають такі „безконтактні” способи і прийоми перевірок, як спостереження, аналіз, за допомогою яких суб'єкт доходить власних висновків, робить оцінки та прогнози щодо стану чи динаміки розвитку [3].

Більш вагомим визначенням щодо застосування досліджуваного поняття зробила О.М. Горбунова: у фінансовому секторі запроваджено систему широкого фінансового моніторингу – спостереження за економічним розвитком держави та суспільства [4]. Щоправда, це характеризує фінансовий моніторинг тільки як певний вид або спосіб економічного дослідження.

Нині термін „фінансовий моніторинг” використовується в Україні і більшості країн СНД для узагальненого визначення комплексу заходів щодо запобігання відмиванню коштів.

Так, за визначенням деяких авторів, *фінансовий моніторинг* — це сукупність заходів щодо виявлення, збору, обробки та аналізу інформації про фінансові операції, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів [3].

Основні заходи у сфері запобігання й протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, регулюються Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28.11.2002 р., а з 21.08.2010 р. – його оновленою редакцією, закріпленою Законом України «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом"» від 18.05.2010 р. № 2258-VI (далі – Закон), який виводить на рівень національного законодавства поняття *фінансового моніторингу* і формує відповідну термінологію

ну базу.

Згідно з Законом:

- *фінансовий моніторинг* – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу;

- *державний фінансовий моніторинг* – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; державний фінансовий моніторинг Спеціально уповноваженого органу – сукупність заходів із збирання, обробки та аналізу зазначеним органом інформації про фінансові операції, що подається суб'єктами первинного і державного фінансового моніторингу та іншими державними органами, відповідними органами іноземних держав, а також заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України;

- *первинний фінансовий моніторинг* – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог цього Закону, що включають проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу;

- *обов'язковий фінансовий моніторинг* – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до ст. 15 цього Закону, ідентифікації учасників таких операцій та вивчення їх діяльності, ведення обліку цих операцій та відомостей про їх учасників, обов'язкового звітування про них Спеціально уповноваженому органу, а також подання додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Спеціально уповноваженого органу;

- *внутрішній фінансовий моніторинг* – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу відповідно до статті 16 цього Закону, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації Спеціально уповноваженому органу про операції, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Спеціально уповноваженого органу.

В аспекті вирішення питання щодо сутності фінансового моніторингу в системі економічної безпеки банківської установи, на наш погляд, необхідно враховувати і відповідний міжнародний досвід, оскільки розвиток вітчизняної системи запобігання легалізації кримінальних доходів у банківському секторі, формування прозорої структури власності юридичних осіб – клієнтів банків свідчить про все ширше впровадження в діяльності українських банків європейських стандартів доступності, якості фінансових послуг, їх відкритості і надійності як ділових партнерів. Базельським комітетом із банківського нагляду було проаналізовано проблеми, що спричиняли серйозні збитки кредитних організацій. Виявилось, що цих проблем можна було б уникнути, якби банки мали ефективні системи внутрішнього контролю.

Аналіз наукових джерел [5] дає можливість визначити, що *внутрішній контроль* – це процес, який постійно здійснюється на всіх рівнях банку і покликаний сприяти досягненню мети, визначеної стратегією його розвитку.

Дотримання нормативно-правових актів, участь у протиправній діяльності – не єдині напрями, що підлягають внутрішньому контролю.

На практиці внутрішній контроль починається зі створення наглядової ради, правління, кредитного комітету. Крім цього, в банках формуються управління (відділи, служби) з внутрішнього контролю, безпосередньо підпорядковані керівництву. У невеликих банках, що відчувають серйозні проблеми, пов'язані з кадровим забезпеченням такої діяльності, функції внутрішнього контролю виконують служби внутрішнього аудиту.

Відповідно до положення НБУ *внутрішній контроль у банку* – це сукупність процедур, які забезпечують достовірність та повноту інформації, що передається керівництву, дотриман-

ня внутрішніх та зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій, збереження активів банку і його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, чітке виконання розпоряджень органів управління щодо досягнення мети, поставленої стратегічними та іншими планами банку.

Як бачимо, недопущення збитків – першочергове завдання внутрішнього контролю. Сюди також можна віднести різноманітні проблеми, небажані для кредитної організації. Загальний термін для означення таких проблем – "несприятлива подія". Серед несприятливих подій – значні збитки, підрив репутації банку, здійснення операцій на збиток кредитній організації (розкрадання, конфлікти інтересів), порушення нормативно-правових актів, які регулюють банківську діяльність тощо. Нагромадження незначних недоліків, що призводить до виникнення серйозних проблем (можливість трансформації кількості в якість), теж розглядається як несприятлива подія. Захист від несприятливих подій може здійснюватися різними способами. Основним значенням контролю є завчасне (до виникнення кризових явищ) усунення недоліків, що можливо тільки шляхом усунення спонукальних джерел несприятливої події. Отже, можна зробити висновок: з метою забезпечення економічної безпеки банк має створювати ефективну систему внутрішнього контролю.

Виходячи з мети внутрішнього контролю, прийнятої стратегії банку та існуючої системи заборон і протипаг, можна виробити визначення ефективності системи внутрішнього контролю. Воно необхідне як для формування в банку такої системи, так і в процесі її оцінки. Ефективною є така система внутрішнього контролю, яка у встановлених рамках захищає банк від несприятливих подій та зрештою забезпечує рентабельність діяльності банку на достатньому рівні, визначеному вищим менеджментом банку.

Основними завданнями системи внутрішнього контролю є:

- контроль з боку органів управління (ради директорів, голови правління, правління банку) за організацією діяльності банку;
- контроль за функціонуванням системи управління банківськими ризиками та їх оцінка;
- контроль за діяльністю внутрішньобанківської системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (системи фінансового моніторингу банківської установи);
- контроль за розподілом повноважень при здійсненні банківських угод та інших операцій;
- контроль за управлінням інформаційними потоками (отриманням і передачею інформації) та забезпеченням інформаційної безпеки;
- аналіз системи внутрішнього контролю.

Контрольні функції системи внутрішнього контролю закладаються по вертикалі й по горизонталі, утворюючи загальну мережу контрольних функцій, що перетинаються. Горизонтальну складову становлять інструкції, тарифи, технічні порядки, операційні процедури, що визначають технологічну послідовність проведення банківських операцій і надання послуг, ліміти встановлених нормативних показників, зони відповідальності та контрольні операції з мінімізації операційних ризиків. Вертикальна складова – це індивідуальні посадові інструкції працівників банку, положення про підрозділи, накази і розпорядження керівництва банку, рішення його колегіальних органів.

Таким чином, здійснений аналіз дозволив визначити змістовну складову системи внутрішнього контролю банківської установи: вона виконує захисну функцію, мінімізуючи зовнішні та внутрішні ризики банківської установи, забезпечуючи такий порядок проведення банківських операцій і послуг, який сприяє досягненню встановлених нею орієнтирів і цілей при дотриманні вимог законодавства, нормативних актів центрального банку, а також внутрішніх процедур, стандартів і правил, установлених у банку.

У свою чергу, фінансовий моніторинг орієнтується на особливу репрезентацію даних, яка задовольняє вимогам досягнення найбільшої об'єктивності висновків, а тому сутність фінансового моніторингу проявляється через його основні функції: ідентифікація економічних процесів, оцінка впливу їх взаємозв'язків, урахування зовнішніх чинників, що мають вплив на показники та забезпечення сумісності даних показників [3].

Аналіз законодавчих норм [6] дозволяє стверджувати, що об'єктом первинного фінансового моніторингу є дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій,

які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

Метою фінансового моніторингу банківської установи є виявлення, збирання, обробка, аналіз та своєчасне надання інформації з питань запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, відповідно до діючого законодавства. Відповідальним за організацію виконання вимог законодавства України та організацію фінансового моніторингу на рівні окремого банку є керівник виконавчого органу банку.

Основні завдання банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу полягають у:

- проведенні ідентифікації особи, яка здійснює фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу відповідно до цього Закону, або відкриває рахунок (у тому числі депозитний) на підставі наданих у встановленому порядку документів, або за наявності підстав вважати, що інформація щодо ідентифікації особи потребує уточнення;
- забезпеченні виявлення та реєстрації фінансових операцій, що відповідно до цього Закону підлягають фінансовому моніторингу;
- наданні уповноваженому органу інформації про фінансову операцію, що підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з моменту її реєстрації;
- сприянні працівникам уповноваженого органу в проведенні аналізу фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;
- наданні відповідно до законодавства додаткової інформації на запит уповноваженого органу, пов'язаної з фінансовими операціями, що стали об'єктом фінансового моніторингу, у тому числі такої, що становить банківську та комерційну таємницю, не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з моменту отримання запиту;
- сприянні суб'єктам державного фінансового моніторингу з питань проведення аналізу фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;
- вжитті заходів щодо запобігання розголошенню (у тому числі особам, стосовно фінансових операцій яких проводиться перевірка) інформації, яка надається уповноваженому органу, та іншої інформації з питань фінансового моніторингу (у тому числі про факт подання такої інформації);
- зберіганні документів, що стосуються ідентифікації осіб, якими здійснено фінансову операцію, що згідно з цим Законом підлягає фінансовому моніторингу, та всю документацію про здійснення фінансової операції протягом п'яти років після проведення такої фінансової операції.

Нормативно встановлено, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу проводять його за правилами внутрішнього фінансового моніторингу та програмами здійснення. Отже, банк повинен встановити свої правила внутрішнього фінансового моніторингу, які працівник, відповідальний за проведення фінансового моніторингу (далі – відповідальний працівник), вважає найбільш оптимальними. Ці правила повинні враховувати вимоги законодавчих актів України, що регулюють питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, нормативно-правових актів Національного банку України, актів Державної служби фінансового моніторингу України (далі – ДКФМУ), прийнятих на виконання та відповідно до цих законів, а також рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, Базельського комітету банківського нагляду.

Як зазначалося вище, фінансовий моніторинг здійснюється з метою виявлення операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом. Вказане діяння є злочином, а боротьба зі злочинами є функцією держави. У зв'язку з цим виникає питання про причини здійснення фінансового моніторингу банками та іншими фінансовими установами, більшість з яких є недержавними.

Причиною передачі державою частини функцій щодо здійснення фінансового моніторингу недержавним установам стала поява в полі зору публічного інтересу держави проблеми відмивання кримінальних капіталів на фоні стрімкого розвитку фінансової активності в Україні. За один день стали здійснюватися тисячі фінансових операцій, прослідкувати за якими стало можливим лише під час їх здійснення. Створення розгалуженої системи органів фінансового контролю призвело б до небажаного розростання апарату держави, а втручання цих органів у діяльність банків та фінансових установ стало би на заваді створення фінансової системи Укра-

їни в умовах ринкової економіки.

У зв'язку з цим особливого значення набуло здійснення фінансового моніторингу банками, як основними фінансовими посередниками в країні [7, с. 103]. Їх функції у сфері фінансового контролю в сучасний період істотно змінилися. Це зумовлено зміною принципів регулювання економіки й пов'язаною з цим перебудовою банківської системи, утворенням комерційних банків, заснованих на різних формах власності. В результаті функції банків по контролю за діяльністю підприємств, організацій, установ звузилися. Комерційні банки не здійснюють контрольних повноважень стосовно своєї клієнтури в адміністративному порядку, як це було раніше, коли всі банки були державними і наділені контрольними повноваженнями. Однак на основі діючого законодавства банки правомочні контролювати дотримання підприємствами, організаціями, установами порядку ведення касових операцій, дотримання валютного законодавства та здійснювати внутрішній фінансовий моніторинг. Останній, як особлива форма фінансового контролю, полягає не в перевірці правильності здійснення фінансових операцій, а у виявленні, на підставі їх оцінки, протиправної поведінки учасників фінансово-кредитних відносин. В інших сферах банки здійснюють контроль на підставі цивільно-правового договору, як одна із сторін договору.

Фінансовий контроль за всіма формами руху грошових фондів почав відігравати попереджувальну роль для незаконного використання бюджетних коштів, розкрадання публічних грошових фондів.

Превентивна роль фінансового моніторингу знаходить відображення і на стадії формування публічних фондів. Так, раніше зазначалося про відтік великих розмірів капіталу за межі країни. Значна частка цих капіталів сформувалась як результат використання різних напівлегальних схем ухилення від сплати податків. Внаслідок чого доходна частина державного та місцевих бюджетів не виконувалась. Фінансовий контроль зовнішньоекономічних фінансових операцій має призупинити відтік капіталу за межі країни та збільшити обсяг податкових надходжень.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що існування фінансового моніторингу як особливої форми фінансового контролю в умовах, що склалися, є об'єктивно необхідним. Правильна організація діяльності відповідних суб'єктів, спрямована на виявлення порушень чинного законодавства під час переміщення грошових фондів, надасть змогу розширити можливості національної економіки за рахунок капіталів, що залишаться на території країни, та податкових надходжень. Слід також зазначити, що врегулювання цих питань лежить на перехресті публічних та приватних інтересів, так як рівень життя суспільства залежить лише від рівня розвитку національної економіки, а контроль за рухом приватних фондів є не проявом тоталітарної влади, а формою управлінського процесу, що не суперечить принципам громадянського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Бережний О. Ризики використання послуг банків для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму в системі банківських ризиків // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 3-7.
2. Шаповальянц Л. Как выйти на траекторию роста? // Российская газета. – 1999. – 3 марта.
3. Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні: Монографія. – К., 2007.
4. Горбунова О.Н. Финансовый мониторинг и проблемы финансового права // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2002. – № 5. – С. 42-50.
5. Стельмах В.С., Єпіфанов А.О., Сало І.В. та ін. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд: Монографія. – Суми, 2006.
6. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління Національного банку України від 14 травня 2003 р. № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
7. Герасимов П. А. Економічна безпека банку: концептуальний підхід // Банківські послуги. – 2006. – № 4. – С. 20-30.
8. Жарковская Е.П. Банковское дело: Учеб. – М., 2003.

Надійшла до редакції 01.11.2011

